

نقش عملکردی روستا- شهرها در توسعه روستاهای پیرامونی مورد مطالعه: شهر زرین رود، شهرستان خدابنده

بهروز محمدی یگانه^۱: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران
اکبر حسین زاده: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

چکیده

پیوندهای روستایی- شهری در واقع به واسطه مجموعه‌ای از جریان‌ها مشخص می‌گردد. این‌گونه جریان‌ها از جمله عبارتند از جریان افراد، فناوری، سرمایه، منابع و داده‌ها. توجه به شهرهای کوچک و روستاها در برنامه‌ریزی‌های توسعه از دهه ۱۹۷۰م. مورد توجه قرار گرفت. در این پژوهش، علاوه بر تبیین جایگاه روستا-شهرها در نظام سلسله مراتبی به ذکر توان‌ها و محدودیت‌های موجود در سطح دهستان و روستاها پرداخته و جنبه‌های مثبت و منفی آن بررسی شده است. این پژوهش از نظر نوع کاربردی، از نظر درجه نظارت و کنترل میدانی و از نظر ماهیت و روش به صورت توصیفی- تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری پژوهش روستاهای واقع در دهستان زرینه رود می‌باشد. این دهستان در سال ۱۳۹۰ دارای ۲۸ روستای دارای سکنه، ۳۹۴۶ خانوار و ۱۵۱۶۰ نفر جمعیت می‌باشد. طبق فرمول کوکران تعداد نمونه لازم جهت تکمیل پرسشنامه ۲۴۵ خانوار محاسبه شد. جهت تکمیل پرسشنامه در سطح روستا از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد، تا اصل فرصت برابر برای تمامی خانوارها فراهم باشد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی (آزمون T تک نمونه‌ای) استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد، بیش‌ترین اثرات روستا- شهر در محدوده مورد مطالعه در بعد اجتماعی- فرهنگی بوده و روستا- شهر زرینه رود تعادل بخشی منطقه‌ای را در محدوده مورد مطالعه به همراه نداشته است.

واژه‌های کلیدی: روستا- شهر، توسعه روستایی، دهستان زرینه رود، خدابنده.

^۱. نویسنده مسئول: behrozyeghaneh@yahoo.com, ۰۹۱۲۱۴۱۵۵۸۲

بیان مسأله:

آنچه امروز اهمیتی روزافزون می‌یابد، این واقعیت است که نه تنها جوامع به گونه کلی، بلکه جماعت‌های روستایی نیز در حال پیچیده‌تر شدن روزافزون هستند. این‌گونه پیچیدگی در تنوع پذیری الگوهای فعالیت و جابه‌جایی افراد، خانوارها و نهادها و به‌گونه کلی در حجم روزافزون جریان داده‌ها، سرمایه، نوآوری و ... به خوبی قابل ردیابی است (سعیدی، ۱۳۸۹، ۴). در این میان، رشد جمعیت، شهرگرایی و بازده‌های نزولی در واحدهای کوچک کشاورزان خرد نشانگر آن است که تعامل و پیوندهای روستایی - شهری در اقتصاد محلی و نحوه معیشت تعداد کثیری از آنان نقش مهم و رو به گسترش بر عهده دارد. گرایش‌های جاری در توجه به جریان افراد، کالا، پول و سرمایه، داده‌ها و نوآوری و هم‌چنین الگوهای تنوع‌پذیری مشاغل، اهمیت بررسی بازتاب‌های این‌گونه دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاصل از این روندها را مطرح می‌سازد (سعیدی، ۱۳۹۰، ۸۶). در حال حاضر، به توسعه نواحی روستایی توجه کمتری می‌شود، درحالی که توسعه روستایی نقش اساسی را در توسعه شهری و رشد اقتصاد منطقه‌ای ایفا می‌کند (Long & et al, 2009, 454).

در طی چند دهه گذشته راهبردهای متعددی برای توسعه روستایی مطرح شده است، یکی از این راهبردها که دارای رویکرد فضایی است، راهبرد ایجاد و تقویت شهرهای کوچک و روستا - شهرهاست. به‌گونه کلی نقش شهرها در توسعه روستایی از راه پیوندها و مناسبات روستایی - شهری تحقق می‌یابد. پارادایم‌های جدید توسعه، شبکه‌ها و جریان‌ها را در نظر می‌گیرند، چرا که جریان‌ها و پیوندهای بین نواحی روستایی و شهری مهم است. برخی از جریان‌ها و پیوندهای روستایی - شهری می‌تواند برای هر یک از نواحی مساعد باشد، ولی باید توجه داشت که منافع خالص می‌تواند به شیوه‌های گوناگون جریان یابد و در نتیجه با گذشت زمان از یک مکان به مکان دیگر تغییر می‌کند (Lynch, 2005, 5).

امروزه توسعه روستا - شهرها رابطه سازمان یافته شهر و روستا را حفظ کرده و عوامل و زمینه‌های توسعه را به سهولت به حوزه‌های نفوذ روستایی انتقال می‌دهد و سبب ایجاد پیوندهای فضایی بین فعالیت‌های کشاورزی و بازارهای مصرف و توسعه ظرفیت ارائه خدمات، توانمندسازی روستاییان و ... می‌شود (Douglass, 1998, 11). با توجه به اینکه روستا - شهر زرین رود دارای شرایط خاصی از وجود پاره‌ای از صنایع کارگاهی هر چند کم درآمد ولی درونزا می‌باشد و هم‌چنین در یک موقعیت دور نسبت به شهرهای استان و در مسیر محور ترانزیتی زنجان، همدان که یک محور گردشگری می‌باشد، قرار دارد. و هم‌چنین با توجه به قانون استاندارد فاصله در زمینه عرضه و تقاضای نهاده‌های دامی و کشاورزی و خدمات رسانی به روستا، این روستا - شهر می‌تواند، نقش مؤثری را در این زمینه داشته باشد. علی‌رغم وجود شرایط مناسب فوق‌الذکر در روستا - شهر مورد مطالعه ضعف شبکه‌ی ارتباطی و عدم امکان دسترسی مناسب روستاهای منطقه مورد مطالعه به روستاشهر زرین رود، کمبود صنایع تبدیلی و کشاورزی، کمبود تاسیسات و تجهیزات، ضعف خدمات زیرساختی و توان عملکردی پایین روستاشهر زرین رود در ارائه خدمات و جمع فرآورده‌های دامی و زراعی منطقه‌ی مورد مطالعه از جمله موارد و مشکلاتی است که قابل بحث و بررسی می‌باشد. با توجه به موارد گفته شده، این پژوهش جهت پاسخ گویی به پرسش‌های زیر تدوین شده است:

۱- آیا روستا - شهر زرین رود در محدوده مورد مطالعه در روند توسعه روستایی اثرات مثبت داشته است؟

۲- بیش‌ترین تأثیرات روستا - شهر زرین رود در محدوده مورد مطالعه بر روی کدام بعد می‌باشد؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق:

تا قبل از دهه ۱۹۷۰ م. نگرش به توسعه منطقه‌ای در کشورهای در حال توسعه بر پایه برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و رشد اقتصادی منطقه استوار بود. از جمله این دیدگاه‌ها مدل‌های رشد هارود، دومار، روستا، رودان، روزنشتاین، اسکینووسکی، نورکس و هیرشمن را می‌توان نام برد (براهمن، ۱۳۸۱، ۶). در این بین از مهم‌ترین

جنبه‌های توسعه اقتصادی بعد از پایان جنگ جهانی دوم، به کارگیری نظریات اقتصاد فضا با زیربنای تفکر رشد ناموزون و رویکرد قطب رشد بود که به کارگیری این نظریات در نظام فضایی- جمعیتی ایران از سال ۱۳۳۵ ش. عدم تعادل و نابرابری را در این نظام به وجود آورد (فرهودی و همکاران، ۱۳۸۸، ۶۰). این روند در طی دهه‌های اخیر مشکلات و معضلات زیادی را در ساختار اقتصادی- اجتماعی نواحی شهری و روستایی کشورمان ایجاد کرد. با ادامه این روند، برنامه‌ریزان توسعه ملی از یک سو بمنظور تحلیل معضلات کلانشهرها، کنترل مهاجرت‌های روستا- شهری، تمرکززدایی از ساختار اقتصادی- اجتماعی و توسعه متوازن منطقه‌ای و از سوی دیگر با رویکرد توسعه ناحیه‌ای و ایجاد روابط بین نقاط شهری و روستایی، اقداماتی را در چند دهه اخیر مدنظر قرار دادند که از آن جمله تمرکززدایی فضایی از راه مطالعات طرح کالبدی ملی، طرح‌های آمایش منطقه‌ای، توسعه شهرهای میانی و شهرهای کوچک بوده است (زبردست، ۱۳۸۶، ۳۳). طی چند دهه گذشته راهبردهای متعددی جهت دستیابی به توسعه روستایی مطرح شده است، از جمله راهبردهایی که دارای رویکرد فضایی بوده، و بر نقش شهرها در توسعه روستایی از راه پیوندها و مناسبات روستایی- شهری تأکید دارد، راهبرد ایجاد و تقویت شهرهای کوچک و روستا-شهرها می‌باشد (Lynch, 2005, 5).

در سال ۱۹۷۸ راندینلی با طرح رهیافتی به نام عملکردهای شهری در توسعه روستایی، ایجاد شهرهای کوچک در پیوند عملکردی با حوزه روستایی را محور قرار داد تا تنوع بخشیدن به اقتصاد، صنعتی کردن، عرضه خدمات و تجاری کردن کشاورزی، سازماندهی و مدیریت توسعه را برآورده سازد (صرافی، ۱۳۷۹، ۱۳۱). از نظر راندینلی، دولت‌ها قادر هستند در رشد شهرهای کوچک تأثیر بگذارند و توزیع متعادل‌تری از جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی ایجاد نمایند (ضرابی و همکاران، ۱۳۸۸، ۵). راندینلی معتقد به پر کردن خلأ سلسله مراتبی سکونتگاه‌ها از بالا به پایین بوده و بر توزیع راهبردی سرمایه‌گذاری‌ها از طرف دولت تأکید دارد (بختیاری، ۱۳۸۳، ۱۴۱). این راهبرد دارای یک مضمون مشخص است که فریدمن آن را حکومت مستقل ناحیه‌ای نامیده است. مفاهیم توسعه- نیافتگی روستا چنین استدلال می‌کنند که توسعه نیافتگی روستا بیش‌تر پیامد جذب مازاد روستایی است تا ناتوانی روستانشینان در تولید مازاد. به منظور پیشگیری از بیرون کشیدن مازاد روستا، مفاهیم جدید توسعه بر ضرورت تمرکززدایی قدرت به نفع مناطق تأکید می‌ورزند، به نحوی که کنترل منطقه‌ای بر منابع، برنامه‌ریزی و اجرا اعمال گردد. به هر حال، تغییر دادن مناسبات تولید بمنظور جلوگیری از بیرون کشیدن مازاد روستایی گرچه گام ضروری است، لیکن نخستین گام است. زیرا تجربه توسعه حاکی از آن است که پس از گام اول قطب بندی شهر- روستا از بین نمی‌رود، بلکه رویارویی با این مسئله مستلزم مراقبت دائم در مقابل استمرار آن در چهره‌های گوناگون است (رفیعیان، ۱۳۷۵، ۶۵).

از نظر تجربی، توسعه شهرهای کوچک در کشورهای اروپایی از دهه ۱۹۶۰ به بعد در قالب بازسازی شهرهای ویران شده پس از جنگ جهانی دوم و ایجاد شهرهای جدید دنبال شد، اما از دهه‌های ۸۰-۱۹۷۰ در قالب طرح- های آمایش سرزمین و شهرهای الگوی اروپایی مورد توجه خاص قرار گرفتند (طاهری و همکاران، ۱۳۹۰، ۳). نتایج پژوهش‌های محققان نشان می‌دهد، توسعه شهرهای کوچک در کاهش مهاجرت‌ها به شهرهای بزرگ نقش ایفا کرده (owusu, 2005, 6). افزایش مشارکت‌های روستائیان (Allingham, 2009, 925)، در توسعه اشتغال روستائیان مؤثر واقع شده (Hall, 2009, 2). دسترسی بهتر روستائیان به اعتبارات مالی (silas, 2000, 7)، توسعه صنعتی نواحی روستایی (طاهرخانی، ۱۳۷۹، ۲۰۶، مهندسین مشاور هلند، ۱۳۷۱، ۹۲) و در تعادل بخشی به نظام توزیع جمعیت نقش ایفا می‌کند (فنی، ۱۳۸۲، ۳۵). به‌گونه کلی، در تبیین روابط و پیوندهای بین شهر و روستا ضمن تأکید بر وجود همزیستی بین آنان در یک ناحیه‌ی جغرافیایی مشخص، بر کارکرد شهرها و شهرک‌ها به عنوان مراکز تأمین خدمات برای نواحی روستایی و مکانی که تولیدات روستایی در آن قابلیت عرضه می‌یابند و نیز نواحی روستایی به عنوان تأمین‌کننده نیروی کار و تقاضا برای کالاها و خدمات شهری تأکید می‌شود.

- در همین حال نسبت به راهبرد روستا- شهر انتقاداتی مطرح شده که مهم‌ترین آنها شامل موارد زیر می‌شود:
- ۱- یکی از پیش فرض‌های راهبرد توسعه روستا شهری، قبول سیستم دموکراتیک دولتی در سطح توده‌ها است. حال آن که در کشورهای جهان سوم تحقق این پیش فرض با توجه به ساختار حکومتی آنها و نبود ضعف دموکراسی، اگر محال نباشد، بسیار مشکل است (Lawrence Onwara Omasa, 1987, 22).
  - ۲- این رویکرد در واکنش به اندازه شهر، اگرچه دارای یک تعصب شدید ضد شهرهای بزرگ است، اما نمی‌تواند مشکل موجود شهرهای بزرگ را حداقل در کوتاه مدت مرتفع نماید، بلکه اجرای این رویکرد به عنوان اصلاح و بهبود مشکل، به‌گونه خودکار و برای بلند مدت تبیین شده است.
  - ۳- رویکرد روستا شهری به دلیل اتکای بیش از حد بر محور کشاورزی، دارای ضعف‌هایی است که نمی‌توان به آسانی پاسخ مناسبی برای آنها پیدا کرد.
  - ۴- یکی از مشکلات توسعه روستا شهری این است که مشخص نیست که چه نقشی برای روستا شهرهای موجود تعیین شده است. به عبارت دیگر، آیا یکپارچگی فرضی است برای واقع شدن بین توسعه شهری و برنامه‌ریزی روستا شهری؟ یا هر قلمرو توسعه فضایی فرضی است تا در مدار خود بدون اختلال در محیط‌های دیگر به پیش برود (UNCHS, (Habitat), 1985, 20).
  - ۵- برخی محققان نگاه منفی به توسعه روستا شهرها دارند و معتقدند که روستا شهرها در حوزه نفوذ خود دارای یک نقش استثمارگری هستند و پیوند بین این شهرها با نواحی روستایی منجر به برتری و تسلط شهرهای انگلی مادر شهری می‌شود (L.O.Omasa, 1987, 82).
  - ۶- برخی معتقدند که روستا شهرها نمی‌توانند در پخش نوآوری‌ها به حوزه‌ی نفوذ خود نقش مهم و مؤثری داشته باشند. در صورتی که سکونتگاه‌ها به خوبی طبقه بندی نشده باشند، این چنین استدلال شده است که اغلب ساکنان روستایی دسترسی کمی به نهاده‌های کشاورزی و نوآوری‌های احتمالی در شهرهای کوچک و روستا شهرها دارند و این به خاطر ساختار فیزیکی و اجتماعی آنها است (L.O.Omasa, 1987, 83).
- تاکنون پژوهش‌هایی در کشورمان در ارتباط با اثرات شهرهای کوچک بر توسعه روستاهای پیرامون صورت گرفته است، مهم‌ترین و جدیدترین پژوهش‌های انجام شده به همراه نتایج این پژوهش‌ها در جدول شماره ۱ بیان شده است.

جدول ۱- مهم‌ترین پژوهش‌های انجام شده در ارتباط با اثرات شهرهای کوچک بر توسعه روستاها

محقق و سال	عنوان	یافته‌های تحقیق
نوری و همکاران (۱۳۸۸)	نقش شهرهای کوچک در تعادل بخشی نظام سکونت‌گاهی روستایی استان یزد	نتایج پژوهش نشان دهنده از توسعه‌ی قطبی در استان یزد است. الگوی استقرار این سکونت‌گاه‌ها طبق محاسبات مقدار نزدیکترین مجاورت، به صورت خوشه‌ای با فضاهای معین است.
ضرابی و موسوی (۱۳۸۸)	بررسی کارکرد شهرهای کوچک در نظام شهری و توسعه منطقه‌ای	نتایج پژوهش نشان می‌دهد شهرهای کوچک در نظام شهری استان به لحاظ جمعیتی و اقتصادی تأثیرات مثبتی داشته‌اند. آنچه که عملکرد این شهرها را در نظام شهری و توسعه منطقه‌ای کم رنگ نموده است، عدم وجود شهر میانی (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر جمعیت) در سلسله مراتب شهری و تمرکز شدید امکانات و خدمات در شهر یزد بوده است.
شریفی نیا و نورا (۱۳۸۹)	بررسی نقش شهرهای کوچک در توسعه روستایی با استفاده از روش تحلیل شبکه	نتایج پژوهش در ارتباط با نقش شهر نگین شهر می‌دهد، در دوره اول با توجه به تمرکز اکثر خدمات در شهر آزادشهر، نقاط روستایی دهستان نظام-آباد بیش‌ترین وابستگی را به این شهر داشته، اما در دوره دوم با تمرکز این نوع خدمات در شهر نگین شهر از وابستگی سکونتگاه‌های دهستان به شهر آزادشهر کاسته شده است، هم‌چنین درصد تراکم هر یک از عملکردها بعد از شهر شدن نگین شهر نسبت به دوره قبل تا حدودی بهبود یافته است.
کرکه آبادی و	بررسی نقش شهرهای کوچک	شهر میامی در تغییرات مهاجرتی و تثبیت نسبی مقدار جمعیت نقاط حوزه

میتراکسانی (۱۳۹۱)	در توسعه روستاهای حوزه نفوذ	نفوذ و ارائه اشتغال، امکانات و تسهیلات موثر بوده است. نتایج حاصله هم-چنین نشان می‌دهد در صورت تقویت و توسعه این‌گونه شهرهای کوچک که قطب کشاورزی منطقه و شهرستان نیز بشمار می‌رود، ظرفیت پذیرش جمعیت آنها قابل افزایش است.
حسین آبادی و همکاران (۱۳۹۱)	تحلیلی بر نقش شهرهای کوچک در توسعه اقتصادی-اجتماعی روستاهای پیرامون	نتایج پژوهش حاکی از وجود همبستگی بین مقدار ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر در بسیاری از شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی است.
نیک سرشت و همکاران (۱۳۹۱)	تحلیل و ارزیابی کارکرد شهرهای کوچک در توسعه روستاهای پیرامونی	نتایج پژوهش در رابطه با تحلیل و سنجش نحوه تأثیر کارکردهای خدماتی شهر سرابله در توسعه روستاهای پیرامونی نشان می‌دهد، شهر «سرابله» اثرات مستقیمی بر روی توسعه روستاها داشته است و موجب افزایش درآمد، مشارکت جمعی، انگیزه ماندگاری و امید به زندگی در روستاها شده است.
ابراهیم زاده و همکاران (۱۳۹۱)	تحلیلی کارکردی از نقش اقتصادی شهرهای کوچک در توسعه روستایی	نتایج پژوهش نشان می‌دهد، محدوده مورد مطالعه شهر کوچک با دارا بودن مراکز خدماتی نسبتاً مطلوب اداری، آموزشی، تجاری و غیره، به عنوان مرکز خرید مازاد تولیدات کشاورزی و محل ارائه خدمات مورد نیاز به ساکنین حوزه نفوذ خود، توانسته نقش موثری را ایفا نماید.

منبع: یافته‌های کتابخانه ای پژوهش، ۱۳۹۱.

روش تحقیق:

این پژوهش از نظر نوع کاربردی، از نظر درجه نظارت و کنترل میدانی و از نظر ماهیت و روش به صورت توصیفی-تحلیلی می‌باشد. روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه)، جامعه آماری پژوهش نیز، روستاهای واقع در دهستان زرینه رود می‌باشد. از آنجائیکه هدف پژوهش دست‌یابی به تأثیرات روستا-شهر در توسعه روستاهای پیرامون است، روستاهای دهستان زرینه رود به عنوان جامعه آماری پژوهش انتخاب شدند. این روستاها طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ دارای ۳۹۴۶ خانوار و ۱۵۱۶۰ نفر جمعیت می‌باشد. طبق فرمول کوکران تعداد نمونه لازم جهت تکمیل پرسشنامه ۲۴۵ خانوار محاسبه شد. جهت تکمیل پرسشنامه در سطح روستا از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد، تا اصل فرصت برابر برای تمامی خانوارها فراهم باشد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی (آزمون T تک نمونه‌ای) استفاده شد.

شناخت منطقه مورد مطالعه:

دهستان زرینه رود جزء بخش بزینه رود و شهرستان خدابنده در جنوب استان زنجان قرار گرفته است. بین عرض جغرافیایی ۳۷°۳۵' جنوبی و ۵۴°۳۵' شمالی و طول ۱۴°۴۸' غربی و ۳۹°۴۸' شرقی قرار دارد. که از شمال و شمال شرق به دهستان‌های کرسف و خرارود، از غرب به دهستان شیوانات، از شرق به دهستان بزینه رود و از جنوب به مرز استان همدان منتهی می‌شود. شهر زرین رود نیز در ۴۷ کیلومتری جنوب شهر خدابنده و در عرض جغرافیایی ۳۶° درجه و ۱۸ دقیقه شمالی و ۴۹° درجه و ۴ دقیقه طول شرقی واقع شده است، مساحت شهر ۱۱۵ هکتار و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۶۰۰ متر می‌باشد. به لحاظ مکان‌گزینی روستاهای موجود در منطقه مورد مطالعه می‌توان گفت روستاها در پهنه دهستان با فواصل معینی پراکنده شده‌اند و تجمع روستاها در جایی از دهستان دیده نمی‌شود و این امر حاکی از این است که منابع اعم از آبی و خاکی در سطح دهستان پراکنده می‌باشد. در جدول شماره ۲ روند تحولات جمعیتی شهر زرین رود مورد بررسی قرار گرفته است، همان‌گونه که نتایج این جدول نشان می‌دهد، جمعیت این روستا-شهر بعد از تبدیل به نقطه شهری در سال ۱۳۶۹ افزایش یافته است.

جدول ۲- روند تحولات جمعیتی شهر زرین رود

سال	جمعیت	نرخ رشد ۱۳۸۵-۱۳۷۵	نرخ رشد ۱۳۹۰-۱۳۸۵
۱۳۷۵	۴۲۱۴	۲۰۵۳	۱.۳۷
۱۳۸۵	۵۱۶۴		
۱۳۹۰	۵۵۳۰		

مأخذ: یافته های نگارندگان بر اساس داده های مرکز ملی آمار ایران، ۹۰-۱۳۷۵.

آزمون توصیفی شاخص های مورد مطالعه در پژوهش:

بمنظور تکمیل بررسی تأثیرات روستا شهر زرین رود به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و سنجه های گوناگونی را انتخاب کرده و از راه پرسش نامه اقدام به جمع آوری داده ها درباره آنها شده است. پرسش نامه ها به صورت بسته طراحی شده و تعداد فراوانی های مطلق و نسبی برای هر کدام از پرسش ها محاسبه شده است که از راه آن می توان به مقدار تأثیر شاخص های مورد نظر در توسعه روستاهای پیرامونی پی برد. (جدول شماره ۳ و ۴).

جدول ۳- مقدار تأثیر شاخص های اقتصادی و اجتماعی روستا شهر زرین رود در روستاهای پیرامونی

درآمد و رونق اقتصادی											
خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		هیچ			
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۶/۹	۱۷	۱۰/۳	۲۵	۱۶/۳	۴۰	۲۹/۴	۷۲	۳۷/۱	۹۱	۱- در سال های اخیر مقدار درآمد نسبت به سال های قبل افزایش یافته است.	
۶/۱	۱۵	۱۱/۸	۲۹	۲۱/۲	۵۲	۲۶/۵	۶۵	۳۴/۳	۸۴	۲- وضعیت درآمد به حدی است که می توانم نیازهای خود و خانواده ام را به خوبی تأمین نمایم.	
۳/۷	۹	۴/۵	۱۱	۱۲/۲	۳۰	۳۰/۶	۷۵	۴۹	۱۲۰	۳- منبع عمده درآمد در روستای ما کشاورزی و دامداری است.	
۷/۳	۱۸	۶/۹	۱۷	۱۶/۳	۴۰	۲۹/۴	۷۲	۴۰	۹۸	۴- در حال حاضر می توانم محصولات کشاورزی و لبنی خود را به آسانی به فروش برسانم.	
۴/۵	۱۱	۸/۶	۲۱	۱۷/۵	۴۳	۳۰/۳	۷۴	۳۷/۵	۹۲	۵- دسترسی به بازار مصرف شهر زرین رود باعث تسهیل فروش محصولات کشاورزی و دامی در روستای ما شده است.	
۴/۵	۱۱	۷/۳	۱۸	۱۵/۱	۳۷	۲۸/۲	۶۹	۴۴/۹	۱۱۰	۶- دسترسی به زرین رود و تأمین نیازهای روزانه و هفتگی از آنجا باعث کاهش هزینه های رفت و آمد مردم روستای ما شده است.	
۲/۹	۷	۶/۱	۱۵	۱۸	۴۴	۳۱/۸	۷۸	۴۱/۲	۱۰۱	۷- دسترسی به نهادهای مالی و اعتباری زرین رود باعث رونق اقتصادی روستای ما شده است.	
تنوع شغلی و ایجاد فرصت های شغلی											
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
۴۰	۹۸	۳۰/۵	۷۵	۱۶/۳	۴۰	۸/۲	۲۰	۵	۱۲	۱- در حال حاضر امکان تغییر شغل در روستای ما نسبتاً ساده است.	
۳۵/۵	۸۷	۳۰/۲	۷۴	۲۰/۴	۵۰	۸/۶	۲۱	۵/۳	۱۳	۲- در صورت تغییر شغل وسایل، لوازم و زمینه های مورد نیاز آن را می توانم از زرین رود تأمین نمایم.	
۳۴/۷	۸۵	۳۳/۱	۸۱	۱۷/۱	۴۲	۷/۸	۱۹	۷/۳	۱۸	۳- زرین رود به مقدار زیادی در ایجاد فرصت های شغلی در روستای ما مؤثر بوده است.	
۳۹/۶	۹۷	۳۱/۸	۷۸	۲۰	۴۹	۵/۳	۱۳	۳/۳	۸	۴- نسبت به گذشته چند شغلی در روستای ما افزایش پیدا کرده است.	
۴۵/۷	۱۱۲	۳۸/۴	۹۷	۱۲/۷	۳۱	۱/۲	۳	۲	۵	۵- زرین رود در ایجاد شغل برای جوانان روستای ما نقش مؤثری داشته است.	
۵۱/۱	۱۲۵	۴۵/۳	۱۱۱	۲/۴	۶	۰/۸	۲	۰/۴	۱	۶- زرین رود در ایجاد شغل برای زنان روستای ما نقش مؤثری داشته است.	

منبع: یافته های تحلیلی پژوهش، ۱۳۹۱.

جدول ۴- مقدار تأثیر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی روستا شهر زرین رود در روستاهای پیرامونی

خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		هیچ		صنعتی شدن
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۳۳/۱	۸۱	۳۴/۳	۸۴	۱۶/۳	۴۰	۷/۳	۱۸	۹	۲۲	۱- نسبت به گذشته در روستای ما فعالیت‌های صنعتی رواج زیادی پیدا کرده است.
۳۶/۳	۸۹	۳۳/۵	۸۲	۱۵/۵	۳۸	۶/۱	۱۵	۸/۶	۲۱	۲- در سال‌های اخیر مشاغل مرتبط با فعالیت‌های صنعتی در روستای ما افزایش یافته است.
۹	۲۲	۸/۲	۲۰	۲۰/۴	۵۰	۳۳/۴	۸۲	۲۹	۷۱	۳- در حال حاضر جوانان روستای ما گرایش بیش‌تری به فعالیت‌های صنعتی دارند.
۲۹/۴	۷۲	۳۵/۱	۸۶	۲۲	۵۴	۵/۳	۱۳	۸/۲	۲۰	۴- در سال‌های اخیر مقدار سرمایه‌گذاری افراد غیر بومی در فعالیت‌های صنعتی روستای ما افزایش یافته است.
۱۵/۵	۳۸	۱۶/۳	۴۰	۳۰/۶	۷۵	۲۳/۷	۵۸	۱۳/۹	۳۴	۵- مواد اولیه صنایع دستی خود را به آسانی از زرین رود تأمین می‌نمایم.
۱۸	۴۴	۱۵/۹	۳۹	۳۲/۲	۷۹	۱۳/۹	۳۴	۲۰	۴۹	۶- صنایع دستی خود مانند فرش، گلیم، جاجیم و ... را می‌توانیم به آسانی در زرین رود به فروش برسانیم.
۱۳/۱	۳۲	۱۰/۲	۲۵	۲۸/۱	۶۹	۲۳/۷	۵۸	۲۴/۹	۶۱	۷- بانک‌ها، ادارات و نهادهای واقع در زرین رود از صنایع دستی روستای ما حمایت مالی (وام و...) می‌کنند.
۲۷/۸	۶۸	۳۰/۲	۷۴	۱۶/۷	۴۱	۱۹/۶	۴۸	۵/۷	۱۴	۸- مراکز آموزشی کار و دانش و فنی و حرفه‌ای زرین رود در افزایش تعداد صنایع و فعالیت‌های صنعتی روستای ما مؤثر بوده‌اند.
۱۲/۲	۳۰	۱۳/۹	۳۴	۳۷/۶	۹۲	۲۳/۷	۵۸	۱۲/۶	۳۱	۹- ابزار و لوازم مورد نیاز ماشین آلات صنعتی خود را به آسانی از زرین رود تأمین می‌کنم.
خدمات اجتماعی و سطح آگاهی										
۰	۰	۰/۸	۲	۹/۴	۲۳	۳۲/۷	۸۰	۵۷/۱	۱۴۰	۱- در سال‌های اخیر تعداد با سوادان و سطح با سواد در روستای ما افزایش پیدا کرده است.
۲/۴	۶	۱۲/۳	۳۰	۹/۴	۲۳	۳۹/۶	۹۷	۳۶/۳	۸۹	۲- تعداد دانشجویان و تحصیل‌کردگان دانشگاهی روستای ما در سال‌های اخیر افزایش قابل توجهی داشته است.
۵/۷	۱۴	۸/۲	۲۰	۲۱/۲	۵۲	۳۳/۱	۸۱	۳۱/۸	۷۸	۳- دانش آموزان روستای ما به راحتی از مدارس و امکانات آموزشی زرین رود استفاده می‌کنند.
۸/۶	۲۱	۶/۵	۱۶	۲۹/۸	۷۳	۲۸/۱	۶۹	۲۶/۹	۶۶	۴- در سال‌های اخیر با توجه به تعداد مراکز آموزشی علاقه به علم و تحصیل در میان جوانان روستای ما افزایش قابل توجهی پیدا کرده است.

منبع: یافته‌های تحلیلی پژوهش، ۱۳۹۱.

هم‌چنین طبق نظر روستاییان ساکن در منطقه مهم‌ترین تأثیرات مثبت زرین رود بر روستاهای محل سکونت آنها عبارتند از: استفاده از امکانات و خدمات آموزشی، ورزشی، بهداشتی درمانی، بانکی و هم‌چنین خرید و فروش کالاها و محصولات در یک پیوند دو طرفه به دلیل نزدیکی می‌باشد.

آمار استنباطی:

جهت بررسی اثرات روستا- شهر زرین رود در روستاهای مورد مطالعه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است. در همین راستا به بررسی اثرات روستا- شهر زرین رود در ابعاد درآمد و رونق اقتصادی، تنوع شغلی و ایجاد فرصت‌های شغلی، صنعتی شدن، خدمات اجتماعی و سطح آگاهی توسعه روستایی پرداخته شده است.

تحلیل میانگین عددی حاصل از تحلیل اثرات روستا- شهر زرین رود در توسعه روستاهای مورد مطالعه مبین پایین بودن سطح اثرات در بعد درآمد و رونق اقتصادی، صنعتی شدن و خدمات اجتماعی و سطح آگاهی و بالا بودن اثرات در بعد تنوع شغلی و ایجاد فرصت‌های شغلی از دیدگاه مردم می‌باشد. بر اساس آزمون t تک نمونه‌ای با احتساب دامنه طیفی موجود که بین ۱ تا ۵ و بر اساس طیف لیکرت در نوسان است، این مقدار برای تمامی

ابعاد (غیر از مشارکت در برگزاری مراسم عروسی و عزاداری) کمتر از شرایط متوسط (۳) ارزیابی شده است. این تفاوت در سطح آلفا ۰/۰۱ معنادار است و تفاوت آنها از مطلوبیت عددی نیز به شکل منفی ارزیابی و برآورد شده است. (جدول شماره ۵).

جدول ۵- تحلیل اثرات روستا - شهر زرین رود در توسعه روستاهای مورد مطالعه

مولفه‌ها	آماره آزمون t	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
				حد پائین	حد بالا
درآمد و رونق اقتصادی	-۳/۷۶۱	۰/۰۰۲	-۰/۹۳۳۳۳	-۱/۴۶۵۶	-۰/۴۰۱۱
تنوع شغلی و ایجاد فرصت‌های شغلی	۴/۵۸۳	۰/۰۰۰	۱/۰۰۰۰۰	۰/۵۳۲۰	۱/۴۶۸۰
صنعتی شدن	-۱/۱۴۶	۰/۲۷۱	-۰/۴۰۰۰۰	-۱/۱۴۸۸	۰/۳۴۸۸
خدمات اجتماعی و سطح آگاهی	-۴/۶۷۵	۰/۰۰۰	-۱/۰۶۶۶۷	-۱/۵۵۶۱	-۰/۵۷۷۳

منبع: یافته‌های تحلیلی پژوهش، ۱۳۹۱.

نتیجه‌گیری:

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، حوزه مستقیم شهر زرین رود در مقایسه با شهر بزرگی مانند زنجان و به نسبت جمعیت کم خود روستاهای زیادی را در حوزه تأثیر خود قرار داده است. به بیان دیگر به توجه به موقعیت حاشیه‌ای منطقه، روستاییان تمایل به طی مسافت طولانی برای دسترسی به حداقل خدمات را از خود نشان می‌دهند. ناگفته نماند که در مقایسه با شهرهای بزرگ، حوزه نفوذ غیر مستقیم زرین رود بسیار محدود بوده ولی تعداد روستاهای واقع در حوزه مستقیم شهر قابل توجه می‌باشد. همچنین نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل‌های آماری داده‌ها نشان می‌دهد که:

۱- منطقه مورد مطالعه از پتانسیل‌های بالقوه طبیعی، بویژه آب و خاک و عرصه‌های مرتعی مناسب برخوردارند و دارای زمین‌های کشاورزی نسبتاً مرغوبی در دشت زرین رود- گرماب می‌باشد. و رودخانه‌های پرآب و سفره‌های آبی در پای کوه‌ها شرایط مناسب اکولوژیکی را در جهت استقرار سکونت فراهم نموده است.

۲- شکل غالب زندگی در منطقه در قالب سکونت‌گاه‌های روستایی است که به عنوان پتانسیل‌های بالقوه در بهره‌برداری از منابع ارضی به شمار می‌رود.

۳- بررسی ساختار شبکه ارتباطی و محورهای موجود در سطح دهستان حاکی از این است که این منطقه از این حیث دارای وضعیت مطلوبی است. به گونه‌ای که بیش از ۹۰ درصد سکونت‌گاه‌های روستایی به راه‌های شوسه دسترسی دارند، ولی به جهت کیفیت نامناسب بیش از حدود ۷۰ درصد راه‌های موجود فاقد پوشش آسفالت می‌باشند، ضرورت اصلاح و بهسازی آنها را ایجاب می‌نماید.

۴- علی‌رغم پتانسیل‌های موجود در منطقه توسعه چشمگیری در آن اتفاق نیافتاده است. و به عنوان یکی از مناطق محروم و توسعه نیافته استان به شمار می‌رود.

۵- به لحاظ قرارگیری منطقه در یک محور توریستی (غار کتله خور) و شبکه جدید مواصلاتی که مسیر دو استان زنجان و همدان را کوتاه‌تر می‌کند، توجه به نقطه شهری و روستاهای موجود در دهستان را بیش‌تر می‌کند.

۶- بررسی روند تحولات جمعیتی روستاهای منطقه حاکی از این است که جهت کلی تحولات جمعیتی گسترش تعداد معدودی از روستاهای بزرگ و نرخ رشد کم اکثر روستاهای منطقه است.

۷- وجود پاره‌ای از کمبدها و خلاءها در استقرار خدمات در سطح مراکز روستایی و نقطه شهری باعث ضعف و گسختگی روابط عملکردی سکونت‌گاه‌ها شده است.

۸- بیش از ۹۰ درصد مردم بر این باور بوده‌اند که در سال‌های اخیر باسوادی و تعداد باسوادان در روستای محل سکونت آنها افزایش پیدا کرده است. هم‌چنین بیش از ۶۰ درصد مردم اظهار داشته‌اند که دانش‌آموزان روستای آنها به آسانی از امکانات آموزشی و مدارس زرین رود استفاده می‌کنند. بیش از ۷۰ درصد مردم نیز بر این باور

بوده‌اند که زرین رود باعث تسهیل دسترسی به کتاب و مجلات در روستای آنها شده است. هم‌چنین بیش از ۷۵ درصد مردم معتقد بوده‌اند که خدمات ورزشی واقع در زرین رود نقش مؤثری در گذران اوقات فراغت جوانان و دانش‌آموزان روستای آنها دارد. در حدود ۶۵ درصد از مردم نیز اظهار کرده‌اند که در سال‌های اخیر تأمین نیازهای بهداشتی و درمانی مردم روستایشان از راه زرین رود آسان‌تر شده است.

۹- بیش از ۶۵ درصد مردم اظهار داشته‌اند که مقدار مهاجرت در سال‌های اخیر در روستای آنها کاهش پیدا کرده و بیش از ۷۵ درصد مردم بر این باور بوده‌اند که زرین رود در این مورد نقش مثبتی داشته است. هم‌چنین مقصد بیش از ۴۰ درصد افراد تحصیل کرده روستاها زرین رود می‌باشد.

۱۰- هم‌چنین طبق نظر روستاییان ساکن در منطقه مهم‌ترین تأثیرات مثبت زرین رود بر روستاهای محل سکونت آنها عبارتند از: استفاده از امکانات و خدمات آموزشی، ورزشی، بهداشتی درمانی، بانکی و هم‌چنین خرید و فروش کالاها و محصولات در یک پیوند دو طرفه به دلیل نزدیکی می‌باشد.

منابع و مأخذ:

- ۱- ابراهیم زاده، عیسی و همکاران (تابستان ۱۳۹۱): «تحلیلی کارکردی از نقش اقتصادی شهرهای کوچک در توسعه روستایی مطالعه موردی؛ زاهدشهر در بخش شیبکوه فسا»، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، سال ۲۳، شماره ۴۶، اصفهان، صص ۱۷۲-۱۵۱.
- ۲- براهن، جان (۱۳۸۱): توسعه مردم گرا، مترجمان: عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و مرتضی توکلی، انتشارات شرکت چاپ و نشر بازرگانی، چاپ اول، تهران.
- ۳- حسین آبادی، مصطفی و همکاران (۱۳۹۱): «تحلیلی بر نقش شهرهای کوچک در توسعه اقتصادی- اجتماعی روستاهای پیرامون (مطالعه موردی: شهرستان قیروکارزین)»، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال ۴، شماره ۱۳، اصفهان، صص ۱۱۵-۱۲۶.
- ۴- کرکه‌آبادی، زینب و میتر اکسائی (بهار ۱۳۹۱): «بررسی نقش شهرهای کوچک در توسعه روستاهای حوزه نفوذ (مطالعه موردی: شهر میامی در استان سمنان)»، فصلنامه ساخت شهر، سال ۹، شماره ۱۹، تهران، صص ۶۱-۵۵.
- ۵- زبردست، اسفندیار (۱۳۷۷): «عملکردهای شهری در توسعه روستایی، رویکردی با نگرش فضایی به برنامه‌ریزی منطقه‌ای»، فصلنامه مسکن و انقلاب، شماره ۸۴، تهران، صص ۳۷-۲۴.
- ۶- راندنلی، دنیس (۱۳۶۴): رشد شهرها و توسعه کشاورزی، ترجمه رشید اصلانی، انتشارات وزارت برنامه و بودجه، دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای، چاپ اول، تهران.
- ۷- سعیدی، عباس و جواد میکائیلی (بهار و تابستان ۱۳۸۸): «دگرگونی روابط شهر و روستا با تاکید بر فعالیت‌های اقتصادی»، مجله جغرافیا، سال ششم، شماره ۱۶ و ۱۷، تهران، صص ۴۵-۲۷.
- ۸- سعیدی، عباس (۱۳۹۰): روابط و پیوندهای روستایی- شهری در ایران، انتشارات مهرمینو، چاپ اول، تهران.
- ۹- شریفی نیا، زهرا و محمدرضا نورا (زمستان ۱۳۸۹): «بررسی نقش شهرهای کوچک در توسعه روستایی با استفاده از روش تحلیل شبکه»، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال سوم، شماره ۱، گرمسار، صص ۱۰۹-۹۳.
- ۱۰- فرهودی، رحمت‌الله، زنگنه شهرکی، سعید و رامین ساعد موچشی (تابستان ۱۳۸۸): «چگونگی توزیع فضایی جمعیت در نظام شهری ایران طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال ۴۱، شماره ۶۸، تهران، صص ۶۸-۵۵.

- ۱۱- فنی، زهره (۱۳۸۸): شهرهای کوچک رویکردی دیگر در توسعه منطقه‌ای، نشر آذرخش، چاپ سوم، تهران.
- ۱۲- صرافی، مظفر (۱۳۷۹): مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، مرکز مدارک علمی و انتشارات، چاپ دوم، تهران.
- ۱۳- طاهر خانی، مهدی (۱۳۷۹): صنعتی شدن روستا سنگ بنای استراتژی آینده توسعه روستایی، ناشر اداره کل طرح‌های صنعتی و بهره‌برداری، معاونت عمران و صنایع روستایی، وزارت جهاد کشاورزی، تهران.
- ۱۴- طاهری، علی و همکاران (۱۳۹۰): «بررسی و تحلیل اثرات توسعه روستا- شهرها و شهرهای کوچک در توسعه منطقه‌ای و روستایی»، اولین همایش جغرافیا و برنامه‌ریزی توسعه روستایی، مشهد.
- ۱۵- ضرابی، اصغر و میر نجف موسوی (تابستان ۱۳۸۸): «بررسی کارکرد شهرهای کوچک در نظام شهری و توسعه منطقه‌ای»، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال بیستم، شماره ۳۴، اصفهان، صص ۱۸-۱.
- ۱۶- فریدمن، جان و مایک داگلاس (۱۳۶۳): توسعه روستا شهری، ترجمه عزیز کیاوند، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی- اجتماعی و انتشارات، چاپ اول، تهران.
- ۱۷- مهندسان مشاور DHV از هلند (۱۳۷۱): رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی، جلد اول، ترجمه سیدجواد میر، ناصر اوکتایی و مهدی گنجیان، وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، چاپ اول، تهران.
- ۱۸- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰): نتایج کلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان خدابنده، تهران.
- ۱۹- نیک سرشت، مهدی، دادورخانی، فضیله و شاه بختی رستمی (پاییز ۱۳۹۱): «تحلیل و ارزیابی کارکرد شهرهای کوچک در توسعه روستاهای پیرامونی (نمونه موردی: شهر سرابله- شهرستان شیروان- چرداول)»، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال دوم، شماره ۷، مردشت، صص ۶۴-۵۳.
- ۲۰- نوری، هدایت الله و سیدحسن حسینی ابری (بهار ۱۳۸۸): «نقش شهرهای کوچک در تعادل بخشی نظام سکونت‌گاهی روستایی استان یزد»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، سال ۷، شماره ۱۳، زاهدان، صص ۸۲-۶۱.
- 21- Allingham, Peter (2009): *Experiential Strategies for the Survival of Small Cities in Europe*, *European Planning Studies* Vol. 17, No. 6, www.informaworld.com.
- 22- Long, Hualou, Jian, Zou, Yansui, Liu (2009) : "Differentiation of rural development driven by industrialization and urbanization in eastern coastal china", *Journal Habitat International* 33.
- 23- Lynch, K (2005): *"Rural-urban Interaction in the developing World"*, Routledg, London and New York.
- 24- Hall, Billy Ray & Pulver, Robin(2009): *North Carolina Small Towns Initiative*, N.C. Rural Economic Development Center, www.ncruralcenter.org.
- 25- OWUSU, GEORGE(2005): *Small Towns in Ghana: Justifications for their Promotion under Ghana's Decentralisation Programme*, *African Studies Quarterly*, Volume 8, Issue 2, www.africa.com.
- 26- Omoja Lawrence Onwura (1987): *The Role of Small Town in Rural Development in Bomo State, Nigeria*, UK, London University (PHD.D)
- 27- United Nations Center for Human Settlement (UNCHS) (habitat) (1985), *Population Distribution and Urbanization, A Review of Policy Options*, Nairobi Kenya, UNCHS (habitat) .